

УДК 821.161.2-14Костенко Л.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2021.29.5>

Олена Михайлова, канд. філол. наук, доц.
ORCID: 0000-0002-3613-4858
e-mail: mikhailova_elena@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФЛОРИСТИЧНА СИМВОЛІКА ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

Розглянуто флористичну лексику поезій Ліни Костенко в лінгвокультурологічному аспекті, визначено міфологічну семантику і символіку флористичних назв у віршах збірки "Триста поезій", досліджено зв'язок символічного значення квітів з тотемічними віруваннями, хтонічною семантикою рослинності, солярними міфами, проаналізовано особливості поетичного аранжування. Зроблено висновки про оригінальну поетичну модель міфопростору, що поєднує світ небесний і земний, сповнений флористичних образів, закорінених у прадавніх тотемічних віруваннях. Гармонійне єднання людини і природи передбачає авторську інтерпретацію універсальних флористичних символів у межах парадигми "квіти" – "міф" – "поет", де квіти набувають метафоричного значення вічності життя, народженого у космогонічних глибинах міфологічної архаїки.

Ключові слова: пейзаж, лірика, флористична символіка, хтонічна семантика, рослинний тотемізм.

Вступ. Флористика – це наука про квіти і квіткове аранжування. Назва науки походить від імені римської богині Флори (лат. Flora, від flos, floris – квітка) – покровительки цвітіння, квітів і садів. Не лише назва пов'язана з давньою міфологією, але й витoki науки закорінені в тотемічних віруваннях, коли люди вшановували окремі види рослин і тварин як першопредків, наділяли їх магічними рисами, хтонічною семантикою, вважали оберегами та використовували окремі види рослин як ліки або безкровні жертви в божественних культах. Обожнення рослин, особлива хтонічна сила й магічна здатність до швидких вегетативних змін знайшли свій відбиток у різних видах образотворчого і поетичного мистецтва. Пейзажна лірика з різноманітними рослинними мотивами й образами, пов'язаними з флористичною символікою, стала невід'ємною частиною творчості багатьох українських поетів кінця XIX – першої половини XX ст. Сучасним зразком майстерного володіння поетикою пейзажу та символічною "мовою квітів" можна вважати збірку віршів Ліни Костенко "Триста поезій", де кожна пейзажна замальовка поетеси є "пейзажем душі" і свідченням "взаємодифузії двох енергій – людської й природної" [1, с. 23].

Методологія дослідження. Дивосвіт живої природи у творах поетеси, її особливе емоційне сприйняття, наближене до фольклорної естетики, неодноразово ставали об'єктом наукових досліджень, зокрема з погляду пантеїстичного мислення (В. Брюховецький, М. Ільницький, А. Макаров, Т. Філат і ін.). Метою нашої лінгвокультурологічної розвідки є дослідження флористичної складової поезій Ліни Костенко крізь призму міфології пантеїзму, віднайдення універсальних символів і флористичних мотивів, пов'язаних із тотемізмом, хтонічною семантикою і солярними міфами. Об'єктом дослідження є міфологічна семантика й символіка флористичних лексем, ужитих Ліною Костенко у віршах збірки "Триста поезій".

Результати дослідження. Лінгвокультурологічний аналіз поетичного словника збірки виявив, що різноманітні флористичні назви є одним з найбільш частотних (за нашими підрахунками, понад 80 вживань) прошарків лексики. Одні з них існують у площині загальної лінгвокультурологічної парадигми "квіти" – "поезія" – "поет", інші розкривають особистісне ставлення поетеси до світу природи, створюють авторську міфопоетичну парадигму "квіти" – "міф" – "поет", де під терміном "міф" прихована насамперед міфологічна символіка.

Серед улюблених флористичних назв Ліни Костенко переважають загальні назви рослин і похідний від них прикметник: *квітка / квіточка / квіти / квітучий* (16 вживань), згадуються флористичні композиції: *букет, ікебана* (3 вживання) та окремі частини рослин: *пелюстки, озвіночок, кетяг, бадилля* й ін. До окремої групи

належать видові назви квіткових рослин, як декоративних: *айстра, бузок, жоржина, мальва, матіола, троянда*, так і польових: *іван-чай, кульбаба, ромен, сонях* та ін. Використовуючи цей крихкий барвистий матеріал, поетеса з майстерністю флориста створює вишукані квітково-поетичні композиції, милується яскравою палітрою живої природи, зачаровує "умінням слухати її серце" [1, с. 24]. Дерева і квіти – основні символи у міфопросторі поетеси, де мовою любові й розуміння веде вона нескінченний діалог із природою, нагадує нам, що природа є втіленням божественного, а людина – лише її частина:

Мене із малку люблять всі дерева,
І розуміє бузиновий Пан,
Чому верба, від крапель кришталева,
Мені сказала: "Здрастуй!" – крізь туман...
Я їх люблю. Я знаю їхню мову.

Я з ними теж мовчанням говорю [4, с. 285]

Центром поетичної міфобудови Ліни Костенко є сад – сакральне місце, де реальний хронотоп перетворюється на прадавній міфологічний, де панує хтонічна сила родючої Землі, а час визначається змінами пейзажу і порою року. Квіти в саду – це символи часу, живі ознаки весни, літа або осені, а цвіт, суцвіття символізують життєві віхи самої поетеси. Вона як садівник, закоханий у свій сад, постійно асоціює себе із ним, через розгорнуту флористичну метафору надає емоційну оцінку змінам, що відбулися у її житті:

Ой, живу, впівголоса, впівсили.
Відкладаю щастя – на коли?
Скільки цвіту з мене обтрусили...
Скільки яблук з мене продали!.. [4, с. 344]

Складні психологічні асоціації, викликані спогляданням саду, детально проаналізував російський літературознавець Дмитро Лихачов у нарисах "Поезія садів". Він висловив слушну думку, що між стилістичними особливостями саду й поетичною стилістикою існує зв'язок [5, с. 5]. У межах семантичної парадигми "квіти" – "поезія" – "поет" вірші асоціюються з цвітінням, а сад – із маленьким квітучим раєм, ідеальним джерелом творчого натхнення для поета: "нарвані квіти мої у Нірвані"; "це, може, навіть і не вірші, а квіти кинуті тобі" [4, с. 54, с. 21].

У створеній поетесою міфологічній світобудові гармонійно поєдналися три складові – рослини, тварини і сонце. Ось як вона сама визначає цю божественну тріаду:

Люб'ять травинку і тваринку,
І сонце завтрашнього дня ... [4, с. 390]

Майстерні алітерації "травинка і тваринка", "півонія і півень" та ін. підсилюють міфопоетичне сприйняття єдності головних першоелементів божественної світобудови – флори і фауни, а також їхній зв'язок із небесним світилом. Сонце у тріаді є головним життєдайним

джерелом тепла й денного світла, дарує надію на майбутнє. У міфопросторі поезії Ліни Костенко відбувається дивовижне поєднання двох світів – земного й небесного, народжується особливий вид солярно-флористичної метафори, яскравим прикладом якої є "гіацинтове сонце". Яскрава авторська метафора створена на ґрунті метонімії та відображає природний зв'язок між квітами і сонцем. Синергія першостихій – хтонічної сили Землі і сонячного Неба, що уклали між собою космогонічний шлюб, органічно перетікає у "лілові хмари іванчаю", "хмари бузку", "фіалкові хмари", ховається в образі "жасминної зорі" й ін. Із природними явищами і зміною пори року пов'язані такі складні флористичні образи, як "квітучі повені", "хуртовина айстр", "жовте вогнище кульбаб" та ін.

Первинна хтонічна семантика рослинності перетворює квіти не лише на символ життя, але й смерті. Подібна амбівалентність символічного значення має анімістичне міфологічне підґрунтя. Так, у поемі Овідія "Метаморфози" перевтілення насамперед передбачає збереження духовної субстанції, тому перетворюваний об'єкт не зникає, а переходить в іншу форму буття. Божественне втручання в життя смертних має на меті їхнє покарання або порятунок: боги перетворюють людей на квіти (міф про перевтілення Адоніса, Гіацинта, Нарциса) або на дерева (кипарис, лавр, дуб, липа), а для власних метаморфоз обирають образи тварин (бик, орел, лебідь та ін.). Приклад подібних флористичних перетворень знаходимо у віршах Ліни Костенко:

Душа вертає на свої руїни.
Тим часом там уже виросла квітка...
Усе було на світі позавчора.
В зіницях Часу предковичний лід [4, с. 348].

У такому міфологічному контексті квіти – це символ повернення до життя, яке набуває іншої форми. Символіка вічності живого полягає в особливій ритуальній функції квітів, про яку також згадує Ліна Костенко:

А справжня слава – це
прекрасна жінка,
Що на могилу квіти принесе [4, с. 387].

Лінгвокультурологічний аналіз поетичного словника Ліни Костенко дозволяє зробити висновок, що улюблені квіти поетеси – це бузок і троянда, яким Ліна Костенко надає перевагу порівняно з іншими: бузок / бузковий (10 вживань), троянда (8 вживань), яким поступаються за кількістю вживань лише жоржина і півонія (по 4 вживання). Інші види квітів, включно з такими екзотичними, як орхідея і лотос, зустрічаються в одному або двох випадках. Для нас є очевидною любов поетеси до садових квітів і особлива закоханість у бузок: "немов чарівні декорації – жасмин, троянди і бузок"; "на росах і дощах настояний бузок" [4, с. 92, с. 323], але домінантою у флористичних композиціях поетеси є троянда. Ця "цариця" квітів приховує таємницю (пор. лат. *sub rosa* – таємно), є втіленням краси й досконалості, символізує людські почуття, головним серед яких є кохання. Михайло Гаспаров у передмові до видання "Ю. М. Лотман і тартусько-московська семіотична школа" так визначає особливу складність цього флористичного образу:

Але ось перед нами слово "троянда". Яка у цьому образі переважає чуттєва забарвленість: колір чи запах?... Більше того, чи маємо ми право однозначно записувати цю "троянду" в тезаурусну рубрику "жива

природа", якщо в тексті вона є переважно символом любові? І якої любові – земної чи небесної? [2, с. 12].

У Ліни Костенко троянда насамперед символізує і божественне, і земне кохання, відповідно асоціюється з образами богині краси й любові Афродити і цариці Савської, яку поетеса називає "царственною трояндою", що росте "в садах любові" [4, с. 168].

Символіка троянди у Ліни Костенко ускладнена кольоровим контрастом – протиставленням червоного і чорного кольорів, можливо, через спогади поетеси про поїздку до Іспанії:

Стояла ніч, красива, мов Кармен,
Червоні й чорні міряла троянди [4, с. 336].
...лікує тарантелами
тарантулів укус.
Червоними трояндами на
чорному паску [4, с. 375].

Червоний колір є традиційним символом пристрасті й кохання, чорний – журби і навіть смерті, отже троянда в поетичній флористиці Ліни Костенко, залежно від забарвлення, набуває символічного значення життя або смерті:

Що ж, я свій вік одробила сповна...
Дні облітають, як чорні пелюстки.
Хочеться чуда і трошки вина [4, с. 396].

Висновки. Ліна Костенко "мовою квітів" створює особливий тип поетичної реальності, де архаїка перегукується із сучасністю, де панує "принцип трьох М: міфу, музики, магії" [3, с. 318]. Міфопростір її поезії поєднує світ небесний і земний, сповнений флористичних образів, закорінених у прадавніх тотемічних віруваннях, коли людина і природа становили гармонійну єдність. Поетеса створює особливий вид солярно-флористичної метафори ("гіацинтове сонце"), що поєднує два універсальні символи життя – сонце і квіти. І хоча переважна більшість "квіткових" лексем, вжитих Ліною Костенко, є назвами типових для України декоративних рослин, однак авторське поетичне аранжування робить кожну флористичну композицію поетеси неповторною.

Список використаної літератури

1. Веква О. В. Часопросторова модель пейзажу Ліни Костенко: процесуальність і подійність крізь призму усної колективної творчості / О. В. Веква // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. – 2015. – № 9. – С. 21–26.
2. Гаспаров М. Л. Предисловие. Ю. М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа / М. Л. Гаспаров. – М.: Генезис, 1994. – С. 11–28.
3. Дроздовський Д. І. Хвилі Часу / Д. І. Дроздовський // Річка Геракліта. – К.: Либідь, 2011. – С. 280–323.
4. Костенко Л. В. Триста поезій. Вибрані вірші / Л. В. Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016.
5. Лихачев Д. С. Поэзия садов / Д. С. Лихачев. – М.: Азбука, 2016.

References

1. Vekua, O. V. (2015). Chasoprostorova model peizazhu Liny Kostenko: procesualnisti' i podiynisti' kriz' pryzmu usnoi kolektivnoi tvorchoosti [Time and Space Model of Lina Kostenko Landscape: Processes and Events through Oral Collective Creative Work]. *Naukovyi visnyk Schidnoevropejs'koho nacionalnoho universitetu im. Lesi Ukrainki. Filologichni nauky. Literaturознавство*, (9), pp. 21–26. (In Ukr.).
2. Gasparov, M. L. (1994). Predislovie [Preface]. In: *Yu. M. Lotman i tartusko-moskovskaia semioticheskaia shkola* (pp. 11–28). Moskva: Genesis. (In Russ.).
3. Drozdovskiy, D. I. (2011). Chvyli chasu [Waves of Time]. In: *Richka Heraklita* (pp. 280–283). Kyiv: Lybid. (In Ukr.).
4. Kostenko, L. V. (2016). *Trysta poezii. Vybrani virshi* [Three Hundred Verses. Selected Verses]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. (In Ukr.).
5. Lichachov, D. S. (2016). *Poeziya sadov* [Poetry of Gardens]. Moskva: Azbuka. (In Russ.).

Надійшла до редколегії 20.01.21

Olena Mykhailova, PhD in Philology, Associate Professor
ORCID: 0000-0002-3613-4858
e-mail: mikhailova_elena@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FLORISTIC SYMBOLICS OF LINA KOSTENKO POETRY

The article considers floristic vocabulary of Lina Kostenko poetry in the linguoculturological aspect; mythological semantics and symbolic of floristic names were determined in the poetry collection "Three hundred verses"; the link between symbolic meaning of flowers with totemic beliefs, between chthonic semantics of vegetation, solar myths were studied, peculiar traits of poetic arrangement were analyzed. Conclusions were drawn on the original poetic model of the mythic space that unites the worlds of heavens and the earth, rich in floristic images, enrooted in ancient totemic beliefs. The harmonic synergy of a man and the nature envisages the author's interpretation of universal floristic symbols in the limits of paradigm "flowers" – "myth" – "poet", wherein the flowers acquire symbolic meaning of the eternity of life born in the cosmogony depths of mythological archaic. In the poetry of Lina Kostenko an amazing unification of the internal world of a man with the realities of the world of nature takes place, the natural elements turn into cosmogony forces that create the renewed mythical space, wherein the flowers are the symbols of time, live signs of times of year, and the color symbolizes life milestones of the poetess herself. Archaic mythological symbolic as an integral part of poetic text obtains a new meaning due to which an ancient past unites with modern times, floristic names are transformed into universal poetic symbols, disclose figurative world of poetry. The origins of floristic symbolic are enrooted into vegetation totemism, when the people respected different types of flowers and animals as prime ancestors, bestowed them with magic traits, chthonic semantics, considered them amulets and used separate types of plants as medicines or bloodless sacrifices in the gods' cults. A particular type of solar-floristic metaphor can be considered as a revelation of totemism, built on the grounds of metonymy, the majority of "floristic" lexemes, used by Lina Kostenko, stand as names for typical Ukrainian decorative plants, but the author's poetic arrangement makes every floristic composition of the poetess unparalleled.

Keywords: landscape, lyrics, floristic symbolics, chthonic semantics, vegetable totemism.